

**MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI UMUMINSONIY
QADRIYATLAR ASOSIDA TARBİYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
SHART – SHAROITLARI**

Haydarova Klara Husniddin qizi

SamDCHTI talabasi

Burxonova Risolat Izatullo qizi

SamDCHTI talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *individual, ijtimoiy, taraqqiyot, ma'naviy qadriyatlar, jamoatchilik, hamkorlik, xayrixohlik, hamjihatlik*

Qadriyatlar-harakat usuli, metodikasi va uning individual yetimga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish. Qadriyatlar inson ma'naviy kamolotining muhim omili hamdir. Har bir millat rivojlanishidagi tarixiy voqealar, unga ijobiy hissa qo'shgan shaxslar ham milliy qadriyatlar jumlasiga kiradi. Qadriyatlarga baho berishdan oldin ular yuzaga kelgan konkret tarixiy sharoitlar, o'sha davrlarga xos bo'lgan imkoniyat va ehtiyojlarni ham bilmoq kerak. Kechagi voqealarni bugungi talab bilan o'lchash mumkin bo'lmaganidek, har bir qadriyatning ijtimoiy ahamiyatini bilishga muayyan tarixiy sharoitlarni hisobga olib yondashmoq kerak. Qadriyatlarning ijtimoiy ahamiyatini anglash kishilarning istiqbol vazifalarini to'g'ri tasavvur qila bilish imkoniyati bilan ham bog'liq. Jamiyat a'zolarida yetuk ijtimoiy, milliy ong bo'lishi, ma'naviy kamolotning yuksakligi qadriyatlarning rivojlanish imkoniyatlarini kuchaytiruvchi, ijtimoiy va tarbiyaviy samaradorligini oshiruvchi omildir.

Qadriyat va meros tushunchalari o'zaro yaqin bo'lsa ham ular bir xil ma'noni bildirmaydi.

Qadriyat va meros bir-biriga uzviy bog'liq bo'lishiga qaramay, har qandaymeros qadriyat bo'la olmaydi. Meros tushunchasining mohiyati qadriyatga nisbatan kengdir. Bundan tashqari, qadriyat faqat o'tmishdan qolgan merosgina emas. Hozirgi kun talablari, yangi sharoit va imkoniyatlar asosida shaklla-nayotgan ijtimoiy, ma'naviy, siyosiy hodisalar ham qadriyat hisoblanadi. Hozir O'zbekistonda milliy istiqbol mafkurasini rivojlantirish uchun katta ishlar olib borilmoqda. Taraqqiyotning hozirgi vazifalari va millat manfaatlariga mos keluvchi bunday mafkura yaratilmoqda. Bu mafkurani yaratishda o'tmish merosidan unumli foydalanilsa ham u yangi davrda shakllangan qadriyat sifatida yuzaga kemoqda [1, 20].

Meros - o'tgan avlodlar tomonidan yaratilgan, bizgacha yetib kelgan ijtimoiy-ma'naviy, moddiy hodisalar, madaniy boyliklar, urf-odatlar, marosimlar, axloq

normalidir. Meros taraqqiyot uchun ham zarur omil bo'lgandagina, qadriyat darajasiga ko'tarila oladi. Meros bilan qadriyatlarni baholash mezonlari bir-biridan farq qiladi. Moddiy va ma'naviy merosni baholashda uning tarixiy shakllanishi sharoitlari va imkoniyatlarini o'rganishga katta e'tibor beriladi. Merosning hozirgi kun uchun ham bo'lgan ahamiyatini bilish uni qadriyatlar jumlasiga kiritishdir. Qadriyat turlari.

Qadriyatlar mohiyati jihatidan moddiy va ma'naviy qadriyatlarga bo'linadi. Inson kuchi, aqli-zakovati bilan yaratilgan tabiat go'zalliklari, arxitektura, san'at va madaniyat asarlari - barchasi moddiy, ya'ni noosfera qadriyatlar jumlasiga kiradi. Axloq odob, bilim, ilm, malaka, imon, insof, e'tiqod va boshqalar ma'naviy qadriyatlar. Moddiy va ma'naviy qadriyatlar bir-biri bilan bog'liqdir.

Ular o'z navbatida, quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

1. Inson yashab turgan moddiy muhit bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlar. Qadriyatlarning bu turiga iqlim sharoiti, tabiat go'zalliklari, milliy-davlat ahamiyatiga molik bo'lgan qo'riqxonalar, tabiatning inson yashashi, mehnat qilishi uchun zarur bo'lgan sharoit va imkoniyatlari kiradi. Tabiiy muhit sharoiti va imkoniyatlari ham inson ehtiyojlari, yashash imkoniyatlari bilan taqozolangan taqdirdagina qadriyat, deb baholanadi. Shu ma'noda olib qaraganda, tabiat sharoitlarini qadriyat deb qarash unga ma'lum maqsad va manfaat asosida yondashayotgan inson tomonidan berilgan bahodir. Tabiatning inson manfaati asosida o'zlashtirilgan, o'zgartirilgan qismi ham qadriyatdir.

2. An'analar, urf-odatlar va marosimlarda namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar.

Bu qadriyatlar asosan obyektiv taraqqiyot va subyektiv ruhiyatning ifodasi bo'lib kishilarning o'zaro munosabatlarida, turmush tarzi va faoliyatida, yurish-turishida, axloqi va odobida ko'zga tashlanadi. Axloq, insonning ichki ruhiy e'tiqodi, odob esa uning amalda namoyon bo'lishidir. Turli urf-odatlar, marosimlar kishilarning kundalik turmush tarzida, axloqiy qadriyatlar esa ularning yurish-turishi, o'zaro munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ma'naviy kamolotni o'zida mujassamlashtirgan inson ham oliy qadriyat hisoblanadi.

3. Insonning aql-idroki va amaliy faoliyati zaminida shakllangan mehnat malakalari va ko'nikmalari, bilim va tajribalari, qobiliyat va iste'dodlarida namoyon bo'ladigan qadriyatlar. Bu qadriyatlar insonning mehnat malakalari, ijtimoiy qiziqishlari, mehnat mahsuloti turlarini yaratish sohasidagi amaliy imkoniyatlari, bilimi, iste'dodi va qobiliyatlaridir. Rassom qo'linda qalam ushlagani uchun emas, balki tajribada shakllangan bilim va iste'dod egasi bo'lgani uchun ham buyuk san'at asarlarini yarata oladi.

4. Odamlar o'rtasidagi jamoatchilik, hamkorlik, xayrixohlik, hamjihatlikka asoslangan munosabatlarda namoyon bo'layotgan qadriyatlar.

5. Kishilarning yoshi, kasbi, jinsi va irqiy xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlar [8, 19].

"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"

Albatta, qadriyatlarning bu turkumini alohida ajratib olib qaramasa ham bo'ladi. lekin inson hayotining turli davrlari, faoliyat sohaslariga nazar tashlar ekanmiz, bu sohalarda ham e'tiborga sazovor bo'lgan qadriyatlar va ularning mezonlari borligini ko'ramiz. Yoshlar va keksalar, erkaklar va ayollar, turli kasb egalari uchun xos bo'lgan qadriyatlar ham mohiyati jihatidan jamiyat va inson kamoloti uchun xizmat qiladigan ma'naviyatdir. Yuqorida bayon etilgan qadriyatlar, o'z navbatida, umuminsoniy, mintaqaviy, milliy, diniy qadriyatlarga bo'linadi.

Umuminsoniy qadriyatlar jahon sivilizatsiyasining yaxlitligi, uning barcha bosqichlari bir-biri bilan uzviy bog'langanligining ifodasidir.

Umuminsoniy qadriyatlar qandaydir o'zgarmas, aqidaviy tushunchalar emas.

Davrlar o'tishi, sharoit, talab va ehtiyojlarning o'zgarishi bilan ularning mazmuni, baholash mezonlari ham o'zgarib boradi. Lekin bu o'zgarishlardan qat'iy nazar, umuminsoniy qadriyatlar odamlarni jipslashtiruvchi, ma'lum maqsadlar, ijtimoiy, ma'naviy kamolotning muayyan yo'llari uchun birgalashib kurashishga, harakat qilishga chorlovchi ijtimoiy hodisalardir. Umuminsoniy qadriyatlar turli davlatlar, xalqlar o'rtasidagi ko'prik vositasini o'tab, odamlarni bir-biriga yaqinlashtiruvchi, hamjihatlik va hamkorlikka chorlovchi kuch vazifasini o'taydi. Ma'naviyat borasida ham umuminsoniy qadriyatlar barcha xalqlarning madaniyatini yaqinlashtiradi va ularni tezroq kamol topishga imkon yaratib beradi. Umuminsoniy qadriyatlar inson ma'naviy, ijtimoiy kamolotining qandaydir alohida, boshqalardan ajralgan tomoni emas. Umuminsoniy qadriyatlar milliy va mintaqaviy qadriyatlarning umumlashgan ifodasidir. Umuminsoniy qadriyatlar butun insoniyatga xos qadriyatlar asosida tashkil topadi va rivojlanadi, ular ayni vaqtda barcha milliy qadriyatlarning bir-biriga yaqinlashishi va rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Insonparvarlik g'oyalariga sadoqat, demokratiya, ijtimoiy adolat hamma yerda barqaror bo'lishiga intilish, inson huquqlari poymol etilishiga yo'l kuymaslik, hamma xalqlarning milliy mustaqillik uchun bo'lgan kurashlarini himoya qilish, kishilarni do'stlik, hamkorlik va hamdardlikka chorlash, hamma yerda tinchlik, osoyishtalik qaror topishiga harakat kalish, atrof-muhitni toza saqlash umuminsoniy qadriyatlarning hozirgi kunda katta ahamiyat kasb etayotgan jihatlaridir.

Bu qadriyatlar butun insoniyat tomonidan qo'lga kiritilgan fan, texnika, madaniyat, ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarini rivojlantirish borasidagi yangi jihatlar, demokratiya, qonunchilik, adolatni barqarorlash-tirish borasidagi yutuqlardan ham iborat bo'lib, ulardan oqilona foydalanish respublikamizni jahondagi rivojlangan davlatlardan biriga aylantirish ishiga ham xizmat qiladi. Bu borada biror chekinishlarga, milliy mahdudlik va kalondimog'likka yo'l qo'yish nihoyatda katta yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Umuminsoniy qadriyatlar mahalliy sharoit, imkoniyatlar, tarixiy an'analar bilan bog'langandagina kerakli samara beradi.

Mintaqaviy qadriyatlar ham umuminsoniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan.

Qadriyatlarning bu turkumi bir-biriga yaqin bo'lgan sharoitlarda yashagan va mehnat qilgan, tarixi tutash bo'lgan mamlakatlar va xalqlarda uchraydi. Bu qadriyatlar hozirgi kunda ham katta ahamiyat kasb etmoqda. O'rta Osiyo xalqlari ming yillar davomida bir-biri bilan yaqindan iqtisodiy va siyosiy aloqalar o'rnatganlar. Ularning turmush sharoitlari, tili, madaniyati, dini, urf-odatlarini bir-biriga yaqin bo'lishi ko'plab umummintaqaviy qadriyatlar shakllanishiga olib kelgan. Bu qadriyatlar turli joylarda bir-biridan biroz farq qilsada, mohiyat jihatidan yaqindir. Mehmondo'stlik, bolajonlik, yaqin qo'ni-qo'shnihilik, kattalarni hurmat qilish, kichiklarni izzat qilish, qarindosh-urug'lar, do'stlar bilan yaqin aloqada bo'lish, sahiylik, halol bilan haromni farqlash O'rta Osiyo xalqlarining hammasiga xos bo'lgan ma'naviy fazilatlaridir. Garchand mehmondo'stlik bilan bog'liq udumlar mintaqamizning hamma yerida keng tarqalgan yaxshi an'ana bo'lsa ham ular turli joylarda bir-biridan farq qiladi. Keksalarni, ota-onani hurmat qilish ham O'rta Osiyo xalqlarining o'ziga xos yuksak ma'naviy boyligidir [6, 13].

Keksalar ko'pni ko'rgan, aql va idrok bilan har ishda maslahat bera oladigan, yoshlarga katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsata oladigan kishilardir. Keksalarni hurmat qilish, ulardan saboq olish, hayot tajribasini o'rganish ma'naviy kamolot uchun yangi imkoniyatlar izlashga harakat qilishdir. Ota-onani hurmat qilish, ularning gapiga, pand nasihatiga quloq solish ham katta ma'naviy qadriyatdir. Ota-ona hech vaqt o'z farzandiga yomonlik ravo ko'rmaydi. Ular hayotda ko'p og'irlik, yengilliklarni ko'rgani sababli, farzandlarining istiqbolini ham ulardan ko'ra ko'proq o'ylaydilar. Ba'zan ota-onalarning nasihatlarini noqobil farzandlarga og'irroq tuyuladi. Bu hayotni bilmaslik, hayotning turli jarayonlariga yengil-yelpi qarashning oqibatidir. Farzandlar ota-onaning qadrini o'zlari ota-ona bo'lganidan keyingina fahmlab oladilar. Bu davr ichida ular ma'naviy kamolotning ko'p imkoniyatlarini qo'ldan boy berib qo'yadilar. Shuning uchun ulkan ma'naviy qadriyat bo'lmish ota-onani hurmat qilish odatini aslo unutmaslik kerak. Ota-onaga bo'lgan hurmat dunyodagi barcha xalqlarda uchraydi. Lekin bizning mintaqamizda bu qadriyatni e'zozlash boshqa hamma joylardagiga nisbatan ustunroq turadi. Hashar yo'li bilan uy-joy qurishda, uy joylarni ta'mirlashda bir-biriga yordam ko'rsatish, yetim-yesirlarning, beva-bechoralarning peshonasini silash, ularni qarindosh-urug'lar o'z himoyasiga olib, xoru zor bo'lib qolishiga yo'l qo'ymasligi ham mintaqamiz xalqlarining barchasiga xos qadriyatdir.

Katta ijtimoiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan mintaqaviy qadriyatlardan yana biri - jamoatchilik fikridir. Jamoatchilik fikri odamlar o'rtasidagi bir-biriga yaqinlik, o'zaro hurmatning ifodasi bo'lib, keng foydalanish mumkin bo'lgan qadriyatdir.

Qadriyatlarning eng muhim turlaridan yana biri - milliy qadriyatlardir.

"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"

Milliy qadriyatlar umuminsoniy va mintaqaviy qadriyatlar bilan birlikda mavjud bo'ladi. Umuminsoniy va mintaqaviy qadriyatlar milliy qadriyatlarning ko'p tomonlarini o'z ichiga oladi. Milliy qadriyatlar umuminsoniy va mintaqaviy qadriyatlar ta'sirida keng rivojlanish, takomillashish imkoniga ega bo'ladi. Ular o'rtasidagi muntazam davom etib boradigan dialektik munosabat jahon sivilizatsiyasi rivojlanishining muhim omillaridan biridir.

Milliy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishi har bir millat-ning o'ziga xos tarixi, tili, madaniyati, axloqiy va psixologik fazilatlarini, yashash sharoiti, turmush tarzi, ishlab chiqarish faoliyati bilan bog'langandir. Milliy qadriyatlarning har bir ko'rinishini uzoq tarixiy taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganish orqaligina to'g'ri tushunib olish mumkin. Millat mavjud ekan milliy qadriyatlarning ahamiyati aslo kamaymaydi.

Millatlarning ma'naviyat jihatidan bir-biriga yaqinlashib borishi ham milliy qadriyatlarning rivojlanish va amal qilish imkoniyatlarini kamaytirmaydi, balki kengaytiradi. Umuman olib qaraganimizda, milliy qadriyatlar har bir millatning mohiyatini, uning muayyan mustaqil ijtimoiy etnik birlik ekanini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biridir.

Har bir millat o'z qadriyatlarini rivojlantirishi va ularga amal qilishida milliy ong, milliy birdamlik tuyg'usining ahamiyati kattadir. Milliy ruhiyat va ma'naviyatdan mahrum bo'lgan kishilardagina o'z tili, tarixi, an'analariga nigilistik munosabatda bo'lishi mumkin. Agar shunday ahvol ma'lum siyosat ta'sirida kengayib borsa, millat birligi va kamoloti uchun nihoyatda xatarli bir hol yuzaga keladi.

Albatta, har bir xalq o'z milliy qadriyatlari qobig'idagina o'ralib qolmasligi kerak. Bunday yo'ldan borilganida millatning taraqqiyoti sur'atlari pasayadi. Milliy mahdudlik va milliy kalondimog'lik hech vaqt ma'naviy, ijtimoiy kamolot omili bo'lgan emas. Boshqa millatlarning qadriyatlarini o'rganish hamma vaqt ham taraqqiyotning omillaridan biri bo'lib kelgan.

Qadriyatlar qanchalik bir-biriga yaqinlashib, ta'sir ko'rsatmasin, har bir millat uchun ma'naviy kamolotning asosiy yo'li va mezoni milliy qadriyatlar bo'lib qoladi. Biron millatning yaxshi urf odatlari, marosimlari qachonki boshqa millat ruhiga, milliy ma'naviy ehtiyoji va talablariga mos kelgandagina shu millat hayotida chuqur tomir otish imkoniga ega bo'ladi.

Xalqlarga yangi ma'naviy qadriyatlarni singdirish uchun avval, ularga nisbatan ehtiyoj tug'dirmoq kerak. Ma'naviy ehtiyojsiz, tarixiy an'analarni e'tiborga olmay singdirilmoqchi bo'lgan qadriyatlar millatning hayotida ma'lum o'rin olsa ham, uning ruhiyatiga singmaydi, binobarin qalbidan o'rin olmaydi. Har bir xalq qadrlagan narsa yoki hodisa, birinchi navbatda, uning milliy ma'naviyati bilan bog'liq bo'ladi [7, 15].

Milliy qadriyatlar ham qandaydir o'zgarmas hodisa emas. Millat taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotning takomillashib borishi,

yashash va mehnat qilish sharoitlari o'zgarishi bilan milliy qadriyatlar ham rivojlanib borishiga imkon yaratiladi [8, 45].

Umuminsoniy, mintaqaviy, milliy qadriyatlar bilan bir qatorda, diniy qadriyatlar ham mavjuddir. Diniy qadriyatlar ham jamiyatning ma'lum tarixiy davr va sharoitlardagi talablari, ehtiyojlari asosida shakllanadi. Diniy qadriyatlar umuminsoniy, mintaqaviy qadriyatlarning qandaydir alohida, boshqalardan keskin ajralib turuvchi sohasi emas.

Ma'lumki, har qanday din ham hayot talablari, turmush sharoiti va ehtiyojlaridan ajralgan holda paydo bo'lmagan. Barcha dinlarning kelib chiqishiga ma'lum tarixiy davrlardagi ijtimoiy, siyosiy, g'oyaviy sharoitlar, ular bilan bog'langan ehtiyojlar sabab bo'lgan. Dinlarning kelib chiqishiga asos bo'lgan sabablarni ijtimoiy hayotning o'zidan izlamoq kerak. Real hayot voqealari, ehtiyojlari ilohiylashtirilganida, mohiyati, sodir bo'lishi sabablari ilohiy kuchlarning irodasi bilan bog'langandagina diniy tus oladi.

Islom dini shakllanayotgan davrda Muhammad alayhissalom arab qabilalari orasida keng tarqalgan ko'plab urf-odatlar, marosimlar, axloqiy va huquqiy normalarga ilohiy tus berib, ularni yangi dinning ajralmas qismiga aylantirdi.

Arablarning yurish-turishi, odobi va axloqi, oilaviy va qabilaviy munosabatlari borasidagi ko'plab qadriyatlari islom dinining tarkibiy qismi bo'lib qoldi. Sha'riy hukmlarga kirgan axloq va odob, halollik, insonparvarlik, mehr-oqibat, do'stlik, birodarlik haqidagi ko'plab g'oyalar islom dinidan oldin ham qadriyatlar sifatida saqlanib kelgan edi. Bu qadriyatlar islom dinining tarkibiy qismiga aylanib, ularga rioya qilmaslik jamiyat oldidagina emas, balki hudo oldidagi gunoh sifatida talqin etila boshlangan. Natijada islom dini bilan bog'liq bo'lgan bu qadriyatlarga ham rioya qilishlik mas'uliyati kuchayadi. Din muqaddas, deb e'tirof qilgan qadriyatlarni tan olmaslik, yoki ularga rioya qilmaslik gunoh, do'zax singari tushunchachar bilan bog'landi. Shunday qilib, diniy tus olgan hayotiy qadriyatlarga rioya qilishning zaruriyati ham kuchaydi [9, 18].

FOYDALANILGDAN ADABIYOTLAR:

1. Abramenkova V.V. Ma'naviy-axloqiy rivojlanish tamoyillari va mezonlari zamonaviy bola ta'limda - Birinchi yillik xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari to'plami / Yosh bolalarni tarbiyalash va o'qitish - M., 2011. s. 151-169
2. Danilyuk A.Ya., Kondakov A.M., Tishkov V.A. Rossiya fuqarosining ma'naviy-axloqiy rivojlanishi va shaxsini tarbiyalash kontsepsiyasi. - M.: Ma'rifat, 2011 yil
3. Maktabgacha ta'lim kontsepsiyasi // Maktabgacha ta'lim. 1989 yil, №.3
4. Korotkova N.A., Nejnov P.G. Yosh standartlari va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishini monitoring qilish // Bolalar bog'chasidagi bola, 2005. No 3, 4-son.

5. Rossiya Federatsiyasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni (in yangi nashr)
6. Rossiya Federatsiyasining 2020 yilgacha bo'lgan davrda uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish kontsepsiyasi" (2008).
7. Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligining (Rossiya Ta'lim va fan vazirligi) 2009 yil 23 noyabrdagi N 655-sonli buyrug'i "Asosiy tuzilmaga federal davlat talablarini tasdiqlash va amalga oshirish to'g'risida" umumiy ta'lim dasturi Maktabgacha ta'lim" (2010-yil 16-martdan kuchga kirgan)
8. Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligining (Rossiya Ta'lim va fan vazirligi) 2010 yil 15 maydagi 2151-son "Asosiy umumiy ta'lim dasturini amalga oshirish shartlariga federal davlat talablarini tasdiqlash to'g'risida" buyrug'i. maktabgacha ta'lim to'g'risidagi" (2011-yil 20-iyuldan kuchga kirgan)
9. Slobodchikov V.I. Ta'lim psixologiyasi bo'yicha insholar. - 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shing. - Birobidjon: BSPI nashriyoti, 2005, 272 b.
10. Smirnova E.O. Bolalar psixologiyasi. - M.: "Vladost", 2008 yil

